

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**ЖУСУП БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК
УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 07.20.624 ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕҢЕШ

**Кол жазма укугунда
УДК 94:372.893(575.2)(043.3)**

Кадыралиева Нуриза Шералкановна

**КЫРГЫЗСТАНДА ИЛИМИЙ-ПЕДАГОГИКАЛЫК ТАРЫХЧЫ
КАДРЛАРДЫ ДАЯРДОО (1932-1991-жж.)**

07.00.02 – Ата Мекен тарыхы

**Тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу
үчүн жазылган диссертациянын**

АВТОРЕФЕРАТЫ

БИШКЕК – 2021

Диссертациялык иш Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин Тарых жана чөлкөм таануу факультетинин Кыргызстан тарыхы кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи:

Карыева Анара Карыевна – тарых илимдеринин доктору, доцент, Н.Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектуралык университетинин Философия жана социалдык-гуманитардык илимдер кафедрасында профессордун милдетин аткаруучу.

Расмий оппоненттер:

Айдаркул Каана – тарых илимдеринин доктору, профессор, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Кыргызстандын тарыхы жана этнографиясы кафедрасынын профессору

Кубатова Аида Эсенгуловна – тарых илимдеринин кандидаты, КР УИАнын Б.Джамгерчинов атындагы тарых, археология жана этнология институтунун бөлүм башчысы

Жетектөөчү мекеме:

К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин Кыргызстандын жана Чыгыш өлкөлөрдүн тарыхы кафедрасы. *Адрес:* Кыргыз Республикасы, 720044, Бишкек ш., Ч. Айтматов просп, 27.

Диссертация 2021 - жылдын 26-февралында саат 13-00дө И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети жана Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу тарых илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 07.20.624 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. *Дареги:* 720026, Бишкек ш., Раззаков көч., 51а.

Диссертация менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин (720026, Бишкек ш., Раззаков көч. 51а) жана Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин (720033, Бишкек ш., Фрунзе көч. 547) илимий китепканаларынан, ошондой эле диссертациялык кеңештин «arabaev.kg» сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2021-жылдын 25-октябрында таркатылды.

**Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, тарых
илимдеринин доктору, профессор**

Алымбаев Ж.Б.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Заманбап дүйнөдө билим берүү экономиканын, саясаттын жана коомдогу руханиятын өнүгүшүн, натыйжалуулугун аныктоочу фактор болуп саналат. Элдин мамлекеттүүлүктү, улуттук жана маданий өзгөчөлүктөрдү сактоо жөндөмдүүлүгү модернизациялоонун, ааламдашуунун жана дүйнөлүк интеграциянын интенсивдүү өзгөрүүсүнө дуушар болгон азыркы мезгилдеги билим берүүнүн даражасы менен сапатына жараша болот.

Заманбап Кыргызстандын өнүгүү стратегиясы инсанды руханий, адеп - ахлактык жана каада-салт аркылуу тарбиялоого, патриоттуулукка, Кыргыз Республикасынын ички саясатынын эң маанилүү багыты катары Ата Мекенге кызмат кылууга багытталган. Демек, жалпы жана өзгөчө тарыхый билим берүүнүн сапатын жогорулатуу аркылуу Кыргызстандын заманбап өнүгүү стратегиясын жана анын руханий компонентин ишке ашырууда билим берүү тармагындагы совет мезгилиндеги тажрыйба актуалдуу жана кызыктуу. Белгилүү болгондой, совет доорунда тарых билими мамлекетти чыңдоодо, коомду мобилизациялоодо жана бириктирүүдө, стратегиялык жана тактикалык милдеттерди ишке ашырууда идеологиялык чоң роль ойногон.

1990 -жылдары жогорку билимге таасир эткен жана ушул күнгө чейин уланып келе жаткан трансформация процесстери, тилекке каршы, күтүлгөн натыйжаларга алып келген жок; советтик курулуш жылдарында калыптанган көптөгөн оң сапаттар жоголду.

Бул тарыхый билим берүүнүн советтик системасы тарабынан топтолгон тажрыйбаны талдоо жана кайра куруу аркылуу комплекстүү изилдөө зарылдыгын аныктады.

Диссертациянын темасы ири илимий багыттар, программалар жана негизги илимий иштер менен байланышы. Аталган диссертациялык иш демилгелүү эмгек болуп саналат.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык изилдөөнүн максаты Кыргызстанда илимий-педагогикалык тарыхчы кадрларды даярдоонун эффективдүү жана заманбап моделин иштеп чыгуу үчүн советтик мезгилдеги (1932-1991) жогорку тарыхый билим берүүнү уюштуруу, калыптандыруу жана өнүктүрүү процессин жана системасын изилдөө.

Алдыга коюлган максатка ылайык, **төмөнкү милдеттер аныкталды:**

1. тарых билимин түзүү боюнча мамлекеттик саясаттын негизги багыттарын ачып берүү жана Кыргыз мамлекеттик педагогикалык институтунун тарых факультетинин өнүгүшүнүн негизги этаптарын, шарттарын аныктоо, кафедраларды түзүү, профессордук -окутуучулук курамды толуктоо, күнүмдүк билим берүү, педагогикалык жана факультеттин илимий ишмердүүлүгү 1932-1951-жж.;

2. 1939-1969-жылдары республиканын ЖОЖдорунда тарых факультеттерин ачуу процессин, профессордук-окутуучулук курамды түзүүдөгү жана илимий-педагогикалык кадрларды даярдоонун

өзгөчөлүктөрүн, коомдук университеттин таасири астында ЖОЖдордо тарых билиминин формаларын жана мазмунун изилдөө. жана 1930-1960-жылдардагы саясий процесстер;

3. тарых билимин өнүктүрүүдө, анын структурасын, кафедраларын, билим берүү формаларын, предметтик класстарды кеңейтүүдө, 1951-жылы профессордук-окутуучулук курамдын жана студенттердин штаттык бирдигине ээ болуусундагы Кыргыз мамлекеттик педагогикалык институтунун Кыргыз мамлекеттик университетине айланышынын маанисин талдоо. 1991;

4. 1938-1953-жылдары аспирантура жана докторантура аркылуу Кыргызстанда тарыхчылардын илимий изилдөө кадрларын даярдоо системасын калыптандыруунун жана уюштуруунун негизги шарттарын, тарыхчылардын илимий кадрларын даярдоонун советтик системасынын оң жана терс тенденцияларын ачып берүү;

5. 1954—1991-жылдарда аспирантура, докторантура, квалификацияны жогорулатуу факультеттери аркылуу илимий кадрларды даярдоо системасын енукурууну изилдөө.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы, диссертациялык иш катары тарыхчылардын илимий-педагогикалык кадрларын даярдоо системасынын эволюциясы, тарых илимдери республиканын жогорку окуу жайларында партиялык-тоталитардык режимдин шартында. Совет өлкөсү каралат.

1. тарыхый-системалык, тарыхый-биографиялык методдорду колдонуу менен изилдөөдө КМПИдеги тарыхый билим берүүнүн пайда болушу жана эволюциясы проблемасы ачылган;

2. 1930-1960-жылдары Кыргызстандын региондук ЖОЖдорунда жогорку тарых билимин өнүктүрүүнүн негизги багыттарын, материалдык-техникалык базасы начар, университеттерде билим берүүнүн методикалык шарттары бар экстенсивдүү тенденциялардын таралышын аныктады;

3. тарыхый-системалык методдун негизинде 1950-1991-жылдарда тарых билимин өнүктүрүүнүн негизги тенденциялары аныкталган. Тарыхнаамадагы ушул сыяктуу эмгектерден айырмаланып, ачылган маалыматтар 1950-1990-жылдардагы Кыргызстандагы университеттердин тарых билимин кеңири жана деталдуу текшерүүгө мүмкүндүк берет.

4. Тарыхый-маданий, тарыхый-биографиялык методдорду колдонуу менен тарыхчылардын илимий-изилдөө кадрларын даярдоо системасын түзүүнүн негизги тенденциялары, илимий-изилдөө кадрларын даярдоо жаатындагы учурдагы илимий багыттардын өзгөчөлүктөрү белгиленет. 1930-1950-жылдардагы тарыхчылар ачылат;

5. 1950-1990-жылдардагы тарыхчылардын илимий кадрларын даярдоо системасын өнүктүрүүнүн негизги өзгөчөлүктөрүн жана артыкчылыктуу багыттарын, тарых илиминин өнүгүшү менен ажырагыс байланышкан илимий изилдөөчү кадрларды даярдоо тармагындагы тарыхый мектептерди бөлүп көрсөттү.

Практикалык мааниси тарыхта илимий жана педагогикалык кадрларды даярдоону жакшыртуу боюнча иштерде материалдарды, корутундуларды, жалпылоолорду жана рекомендацияларды Кыргызстандын тарыхы жана жогорку окуу жайлары боюнча эмгектерди жазууда колдонууга боло тургандыгында. Диссертациялык материалдар Кыргызстандын билим берүү тарыхы боюнча студенттер үчүн лекциялык курстарды жана атайын курстарды иштеп чыгууда, окуу программаларын түзүүдө пайдалуу болот жана бул проблеманы андан ары терең изилдөө үчүн материал катары кызмат кыла алат.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору:

1. 1930-1950-жылдары КММИде жогорку тарыхый билимдин пайда болушу жана калыптанышы-совет мамлекетинин жалпы тарыхый өнүгүшүнүн фонунда болуп өткөн процесс, ал кыргыз коомундагы коомдук-саясий, этномаданий кайра түзүүлөр менен байланышкан. Университеттеги тарыхый билим жана тарых илими өнүгүүнүн бардык баскычтарында билим берүү тармагындагы мамлекеттик саясаттын ажырагыс бөлүгү болгон, илим, анын максаттарын, милдеттерин аныктап, тарыхый билим берүүнүн структурасын жана мазмунун аныктап, экстремалдуу даражасы менен мүнөздөлгөн. идеологиялаштыруу жана саясатташтыруу.

2. 1930-1960-жылдары Кыргызстанда тарых билиминин системасынын жана структурасынын калыптанышы жана кеңейиши университеттер тармагынын өсүшү, тарых факультеттери менен аймактык педагогикалык институттардын пайда болушу, биригүүнүн натыйжасында структурасынын өзгөрүшү менен мүнөздөлгөн. филология факультеттери менен (гуманитардык багыттар), педагогикалык институттардын студенттеринин санынын байкаларлык өсүшү. Педагогикалык университеттерди андан ары өнүктүрүү жана жогорку тарых билим берүү системасындагы ар кандай оптималдаштыруу факторлору борбордогу жана региондордогу педагогикалык университеттердин тарых факультеттеринин кийин жоюлушуна алып келди.

3. 1950-жылдарда Кыргызстанда университеттик тарых билиминин пайда болушу менен мүнөздөлөт. Тарых билиминин мазмуну менен структурасынын эволюциясы жана кеңейиши, бөлүмдөргө адистиктин киргизилиши, Москва жана Ленинград шаарларында адистиги жок тарыхчыларды даярдоо ж.б. Кайра куруу 1980 -жылдардын экинчи жарымында - 1990 -жылдардын башында тарых илиминин жаңы формаларынын жана тенденцияларынын пайда болушуна алып келген, бул тарыхтын өзгөрүшүнө салым кошкон, аны совет доорундагы саясий жана идеологиялык догмалардан арылткан.

4. 1930-1950-жылдары Кыргызстанда (СССРдин КМПИ жана КирФАН) аспирантура жана докторантура аркылуу илимий кадрларды даярдоо жана аттестациялоо системасы калыптанган. Бирок, ошол эле учурда илимий кадрларды даярдоо өтө саясатташкан мүнөзү жана академиялык эркиндиктин жоктугу менен мүнөздөлөт. Кыргызстандагы тарыхчылардын

илимий изилдөө иштери тарых илимин идеологиялаштыруу жана саясатташтыруу шартында негизделген.

5. Тарыхчылардын илимий кадрларын даярдоо системасынын 1954-1991-жылдары (КМУ жана Кыргыз ССР Илимдер академиясы) өнүгүшү эки этапка бөлүнөт 1950-1960-жылдар – илимий-педагогикалык кадрларды даярдоо системасынын жигердүү өнүгүү мезгили, 1960-1990-жылдар - илимий кадрларды даярдоо боюнча мамлекеттик саясат тутумдары менен чектөө баскычы. 1950-1990 -жылдары Кыргызстанда тарых илими менен билиминин интенсивдүү өнүгүүсү болгон, ошол эле учурда кээ бир илимпоздор саясий кысымга дуушар болушкан, натыйжада окуялар жана инсандар тарыхтан чыгып кетишкен, тарыхтын бүт катмарлары жабылган.

Тарых билиминдеги жана илимдеги бардык оң жана терс тенденциялар, натыйжада, эмгектери тарых билиминин жана илиминин өнүгүшүнө олуттуу салым кошкон кыргыз окумуштууларынын, тарыхчыларынын жана мугалимдеринин кереметтүү галактикасынын пайда болушуна шарт түзүшкөн.

Изилдөөчүнүн жеке салымы: Арыз ээси Кыргызстанда мурда диссертациялык изилдөөнүн предмети болбогон тарыхчылардын илимий-педагогикалык кадрларын даярдоо маселесин иликтеген.

Диссертациянын жыйынтыктарынын апробациясы: изилдөөнүн жыйынтыктары илимий -практикалык конференциянын материалдарында жарыяланган.

Диссертациянын жыйынтыгын басылмаларда чагылдыруунун толуктугу. Диссертация темасы боюнча автор 21 илимий макала жарыялаган.

Диссертациянын структурасы жана көлөмү. Иш киришүүдөн, төрт бөлүмдөн, беш абзацтан, корутундулардан, практикалык сунуштардан жана колдонулган адабияттардын тизмесинен турат.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациянын темасынын актуалдуулугу, изилдөөнүн максаты жана алынган натыйжалардын илимий жаңычылдыгы, практикалык мааниси, коргоого сунушталуучу негизги жоболор, изилдөөчүнүн жеке салымы, диссертациянын апробацияланышы жөнүндөгү маалыматтар берилди.

«Кыргызстандагы тарыхчылардын илимий-педагогикалык кадрларын даярдоо проблемасынын тарыхнамасы (1932-1991-ж.)» деген биринчи бапта маселенин тарыхнамасынын тарыхый изилдөөсү жана тарыхый педагогикалык багыты советтик жана постсоветтик эки хронологиялык мезгилдин алкагында каралды.

Биринчи баптын **«Проблеманын совет мезгилиндеги тарыхнамасы»** биринчи параграфында СССР менен Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын советтик парадигмасынын маселелерин методологиялык жана практикалык көз караштан ачып берген

окумуштуулардын көп сандагы илимий адабияттарындагы илимий-изилдөө мекемелеринин пайда болушу, тарыхый-педагогикалык, тарыхый-укуктук илимий жана педагогикалык тармактардагы кадрларды даярдоо маселеси каралган.

Тарых илиминин калыптануу жана өнүгүү тарыхы, советтик жогорку жана орто атайын окуу жайлары, илимий-педагогикалык кадрларды даярдоо жана аттестациялоо системасы А.С. Бутягин, Ю.А. Салтанов, С.И. Зиновьев, Б.М. Ременников, В.П. Елютин, Е.В. Чуткерашвили, К.Т. Галкина, Б.Д. Лебин, К.В. Гусев, Б.С. Розов, В.А. Семин, Э.М. Рудаков, Г.Д. Алексеев, Г.И. Желтова, А.С. Барсенков, А.В. Кольцов, В.С. Волков, М.Поповский жана башкалардын илимий эмгектеринде берилген.

Проблеманын тарыхнаамасынын экинчи тобу тарых илимин өнүктүрүүгө, жогорку билим алууга жана Кыргызстандагы тарыхчылардын илимий-педагогикалык кадрларын даярдоого арналган.

Бул топко Кыргызстандын илимин өнүктүрүүгө арналган эмгектер, академиялык илим жамааттык эмгектер, жыйнактар кирет: «Наука в Киргизии за 20 лет. (1926-1946 гг.)», «Наука Киргизстана к юбилею Великого Октября: Юбилейная научная сессия, посвященная 50-летию Великой Октябрьской социалистической революции». Республиканын жогорку окуу жайларында тарых илиминин өнүгүшү К.Г. Каракеев, В.М. Петровецтин эмгектеринде каралган.

1960-жылдардан тарта тарыхый билим берүүнүн потенциалынын жогорулашы В.П. Шерстобитов, К.К. Орозалиев, Д.Ф. Винник, Б.Д. Джамгерчинов, С.И. Ильясов, С.Т. Табышалиев, В.М. Плоских, К.Г. Каракеев, В.М. Петровец, А.К. Каниметов, В. Я. Галицкий ж.б. эмгектеринде тарых илиминин тарыхынын тарыхнаамасын кароого түрткү берген.

Маселенин тарыхнаамасынан тышкары, илим чөйрөдөгү кадр саясатын изилдөө, интеллигенциянын көрсөткүчтөрүнүн динамикасы Ж.С. Бактыгулова, Б.Султаналиева, С.А. Токтогонова, Э.Д. Маанаева, И.А. Соктоева, С.С. Даниярова ж.б тарабынан каралган.

Кыргызстанда коомдук жана жогорку билим берүүнү калыптандыруу А.Е. Измаилов, М.Р. Балтабаев, А.Каниметов, Р.Р. Айнекенова, Э.Т. Усубалиев, И.А. Соктоев, Ж.Сагындыков, Б.М. Зима, Ш.Т. Эсенгараева ж.б. эмгектеринде изилдөөгө алынган.

Республикада жогорку жана атайын орто билим берүүнүн өнүгүшү Б.М. Алимова, Ч.Ш. Жакыпова жана А.К. Каниметовдордун диссертациялык иштеринде чагылдырылган.

1960-80-жылдардагы Кыргызстандын айрым жогорку окуу жайларынын тарыхы. С.Т.Табышалиев, Р.Р. Айнекенов, Н.Х. Абдуазизованын эмгектеринде каралган. Совет мезгилиндеги тарых факультеттеринин тарыхы тарыхчы-педагогдор Б.М. Зима, С.Аттокуров жана Ж. Бактыгуловдун макалаларында берилген.

Тарыхчылардын илимий-педагогикалык кадрларды даярдоо проблемасынын тарыхнаамасынын советтик мезгили жогорку билим берүү

жана илимий кадрларды даярдоодогу актуалдуу маселелерин чагылдырган, ошол эле учурда совет мезгилиндеги идеологиялык көрсөтмө советтик тарыхнаамада жогорку билим берүү менен тарых илиминдеги реалдуу көйгөйлөрдү толук ачууга мүмкүндүк берген эмес.

Биринчи баптын экинчи параграфы **“Изилдөөнүн постсоветтик мезгилдеги тарыхнаамасы”** деп аталат. Биринчи топко советтик тарых илиминин жана СССРдеги жогорку тарыхый билим берүүнүн тарыхына байланышкан орус окумуштууларынын эмгектери кирет.

Постсоветтик тарыхнаама мезгилинде В. Лелчук, А. Я. Гуревич, А.А. Искандеров, Г.Д. Алексеева, Л.А. Сидорова, З. В. Лукашеня, Н.П. Цеховой жана А.И. Аврус сыяктуу изилдөөчүлөрдүн СССРдеги деидеологиялаштыруу менен байланышкан объективдүү мүнөздөгү, тең салмактуу баа берилген эмгектери жарык көргөн.

Маселенин тарыхнаамасынан тышкары, илим чөйрөсүндөгү кадр саясаты боюнча изилдөөлөр, интеллигенциянын көрсөткүчтөрүнүн динамикасы М.Р. Зезина, А.Г. Аллахвердянын изилдөөлөрүндө каралган.

СССРдин мурда бирдиктүү саясий жана билим берүү мейкиндигинде жогорку тарых билиминин өнүгүшүнө салыштырмалуу талдоо жазашкан, Россия менен Казакстандын окумуштууларынын диссертациялык деңгээлиндеги изилдөөлөрү кызыктырат: О.В. Гришаев, К.А. Ушмаева, А.Н. Терехов, А.В. Хорошенкова, Я.В. Кулакова, Д.В. Хаминов, Н.П. Цехова жана З.К. Ногаева.

Постсоветтик тарыхнааманын эмгектеринин экинчи тобуна тарыхчылардын илимий-педагогикалык кадрларын даярдоо проблемасы боюнча тарых илимине, жогорку билим берүү тарыхына, тарых билимине, Кыргызстандын тарых илими тармагындагы илимий интеллигенцияга арналган эмгектер кирет.

Эгемендикке ээ болуу менен изилдөөлөрдүн методологиялык базасы кеңейип, тарых илиминин тарыхнаамасынын маселелерине Ж.Ж. Жакыпбеков, Т.И. Старусева, К.Г. Каракеев, А.Жапаров жана Ж.А. Дүйшеевдин илимий эмгектери арналган.

Жогорку билим берүүнүн ар кыл аспекти жана интеллигенциянын калыптанышы Э.Маанаев, С.Токтогонов, Т.Ф. Черноус, Ч.Ш. Жакыпова, А.Ч. Какеев, Ж.С. Бактыгулов, О.Ж. Осмонов, К.Айдаркул, З.Курманов, Г.Курумбаева, Ж.Д. Самиева, Ш.Ж. Жусенбаев ж.б. окумуштуулардын изилдөө иштеринин предмети болгон.

Постсоветтик мезгилде жогорку билим берүүнүн жана илимдин актуалдуу маселелери А.Т. Жанакеева, Э.А. Бейшенбиев, Э.Хоролец, Б.Э. Кеңешбекова, Г.Ж. Джунушалиева, Г.Д. Курумбаева, Т.Ф. Черноус ж.б. илимий изилдөөлөрдө каралган.

Жогорку окуу жайларынын тарыхынын маселелерин В.М. Петровец, А.С. Сраждинов, И.М. Складар, С.Токтомышев, А.Ч. Какеев жана С.А. Токтогонов сыяктуу белгилүү окумуштуулар менен окуу жайлардын жетекчилеринин эмгектеринде чагылдырылган.

Советтик Кыргызстандын тарых факультеттеринин тарыхы Т.Н. Өмүрбеков, Ж.Бактыгулов, Т.Ж. Жоробеков, Н.Ш. Кадыралиева ж.б. чакан китепчелери менен макалаларда берилген.

СССР тарагандан кийин интеллигенция менен окумуштуулар В.А. Асанов, А.З. Жуманазаров, Т.К. Чоротегин, К. Бектурганова жана В. Воропаеванын изилдөө иштеринин объектиси болгон. Эмгектердин бул тобуна Б.Дж.Джамгерчинов, А.Хасанов, С.Илиясов, С.Т. Табышалиев, Ж.С. Бактыгулов, С.Т. Аттокуров, Т.Мурзабеков, К.Мамбеталиев, Б.М. Зима, А.Каниметов, Р.Дооронбеков, О.Л. Вайнштейн, Б. Элебаев ж.б. тарыхчылардын педагогикалык жана илимий ишмердүүлүгүн чагылдырган конференциянын материалдары жана мезгилдүү басылмалардагы макалалар кирет.

Акыркы жылдары Р.Ж. Усенова, И.Н. Грандин айрым тарыхчылардын өмүрү менен чыгармачылыгына арналган диссертациялык изилдөөлөрдү жүргүзүшкөн.

Тарыхый кароо советтик жана кыргыз илимпоздору Кыргызстандын жогорку билимин жана илимин өнүктүрүүнүн негизги көйгөйлөрүн чагылдыруу үчүн көп иштерди аткарганын көрсөтөт.

Жалпысынан алганда, тарых таануунун анализи көрсөткөндөй, Кыргызстанда тарых билимин өнүктүрүү проблемасы атайын изилденген эмес, диссертациялык изилдөөнүн предмети болгон эмес.

Ошентип, тарыхнаамалык анализдин мааниси жаңы суроолорду коюуга, маселенин жаңы аспектилерин аныктоого, советтик мезгилде Кыргызстанда тарых билимин өнүктүрүү проблемасын негиздөөгө жана көрүүгө кеңири мейкиндикти ачат.

«Кыргызстандын тарыхый билим берүү тарыхын изилдөөнүн булактары, материалдары жана методдору» деген экинчи бапта маалыматты сактоонун өзгөчөлүктөрү, изилдөө ыкмаларын колдонуу жана маалымат мүмкүнчүлүктөрү жана байлыгы боюнча илимий чөйрөгө кирген тарыхый булактар болуп төрт топко бөлүнөт.

Булактардын биринчи тобу партиялык жана мамлекеттик жогорку органдардын жарыяланган документтеринен - КПСС Борбордук Комитетинин жана СССР Министрлер Советинин чечимдеринен турат. Булактардын бул тобунун маанилүү бөлүгү съезддердин материалдары жана Коммунисттик партиянын программалык документтери болуп калды. КПСС Борбордук Комитетинин съезддеринин, конференцияларынын жана пленумдарынын токтомдорунда жана чечимдеринде.

Жарлыктар жана нускамалык каттар түрүндөгү укуктук база, архивдик документтер электрондук булактарда, интернет архивдеринде да берилет (1917-1992) (сайт <http://www.libussr.ru/>).

Изилдөөнүн ченемдик укуктук базасын түзгөн документтер «Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции», «Народное образование в СССР в 1917-1973 гг.», «Народное образование в СССР. Сборник нормативных актов», «Собрание законов Киргизской Советской

Социалистической республики, Указы Президиума Верховного Совета и постановления Правительства Киргизской ССР»; «Культурное строительство в Киргизии 1930-1941 гг.» ж.б.у.с. жыйнактарда дагы берилген.

Булактардын экинчи тобу республиканын борбордук, жергиликтүү жана учурдагы архивдеринен чогултулган материалдардан турган. Алар Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик Архивинин (КР МА), Кыргыз Республикасынын Коомдук-саясий документтеринин борбордук мамлекеттик архивинин (КР КСДБА), Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин Архивинен алынган. Изилдөөгө 1930 –жылдарынан 1991 -жылга чейинки хронологиялык мезгилди камтыган 20га жакын фонддун материалдары колдонулган.

КР КСДБАдан 1937-191-жж. ВКП(б)нын Киргобкомунун буюросунун (ф.10), Кыргызстан КП БКнын (ф. 56), Кыргыз Республикасынын Министрлер Советинин (ф.643), Комсомолдук уюмдун (ф. 391), Кыргыз ССРинин Эл агартуу министрлиги 1931-1986-жж. (ф. 471), Кыргыз ССРинин жогорку билим берүү министрлигинин 1931-1986-жж. (ф. 4446) фонддору изилденген.

Кыргызстандын алдыңкы жогорку окуу жайларынын партиялык комитеттери менен уюмдарынын фондулары бир кыйла кызыгууну туудурат: Кыргыз мамлекеттик педагогикалык институтунун жана Кыргыз мамлекеттик университетинин (КМУ) партиялык бюросунун фондусу (ф. 474), КМУнун Буткул союздук Лениндик Коммунисттик Жаштар Союзунун фондусу (ф. 1497), В.В.Маяковский ат. Кыз-келиндер педагогикалык институтунун партиялык уюмунун фонду (ф.1119), Пржевальск педагогикалык институтунун партиялык уюмунун фонду (ф. 2382).

Кыргыз Республикасынын мамлекеттик борбордук архивинде республикада жогорку билимдин түзүлүшүнүн жана жайылышынын тарыхы боюнча материалдар топтолгон. Эл комиссарлар советинин (ф.23), Кыргыз АССР Эл агартуу комиссариатынын (ф.688) жана Элге билим беруу министрствосунун 1946-1979-жылдардагы (ф.1725) фондорунда мамлекеттердин органдарынын ишмердүүлүгү жөнүндөгү документтер топтолгон.

КР БМАнын фонддорундагы материалдар айрым университеттердин жана педагогикалык институттардын иши жөнүндө фактыларды камтыйт. Айрыкча Кыргыз мамлекеттик университетинин (ф.869), В.В.Маяковскай атындагы кыз-келиндер педагогикалык институтунун (ф.2599) фондору өзгөчө көңүлдү бурат.

Советтик мезгилде республиканын ЖОЖдорунун тарых факультеттеринин студенттеринин жана аспиранттарынын контингентиндеги сандык өзгөрүүлөрдүн динамикасын талдоо КР БМАдагы Кырг. ССРинин Улуттук статистикалык комитетинин (ф.105) жана Республикалык статбашкармалыгынын эспетөө борборунун (ф.1482) фонддорунда камтылган материалдарды мүмкүнчүлүк түздү.

Ж.Баласагын атындагы КУУнун Архивинин Ф.869 фонду университеттин тарых факультеттеринин профессордук-окутуучулар курамын түзүмүн, окутуучулардын квалификациясын жана илимий-педагогикалык ишмердүүлүгүн кароого мүмкүндүк берди. Натыйжада КМПИ, КМУнун тарых факультеттеринин 34 кызматкерлеринин өзүк делосу изиджөөгө алынды.

Жогоруда белгиленгендей диссертациянын көп кырдуу архивдик бай материалдардан түзүлгөн тарыхый булактык базасы илимий айлампага биринчи жолу киргизилгендигин ырастоого мүмкүндүк берет. Белгиленген архивдик документтер 1932-1991-жылдардагы Кыргызстанда тарыхчылардын илимий-педагогикалык кадрларын даярдоо маселелерин изилдөө үчүн негизги булак болуп кызмат кылган.

Булактардын үчүнчү тобун статистикалык материалдар түзөт. Статистикалык булактардын базасына: Эл чарбасы цифрада, эл чарба ишмерлери, маданий курулуш, элге билим берүү, жогорку билим жана маданият ишмерлери СССРдин жана Кыргыз ССРинин цифраларында: «Достижения Советской власти за 40 лет в цифрах»; «Страна советов за 50 лет» и «СССР в цифрах» (1958 г., 1963 г., 1981 г., 1985 г., 1987г.), «СССР и страны мира в цифрах» (2015 г., 2020 г.), «Культурное строительство СССР. Статистический сборник», «Народное образование и культура в СССР», «Народное образование КССР. Краткий статистический сборник», «Высшее и среднее специальное образование в КССР. Статистический сборник» ж.б.

Булактардын төртүнчү тобуна ЖОЖдордун тарых факультеттеринин ишмердүүлүгүн, айрым окумуштуулар менен тарыхый билимдерди өнүктүрүү, өркүндөтүү, изилдөө жана жайылтуу маселелерин үзүлтүксүз чагылдырып көтөргөн мезгилдүү жана сериялык тематикалык басылмалар кирет. Бул басылмаларга: «Исторический журнал», «Вопросы истории», «Вестник АН СССР», «Труды исторического факультета» и «История и историки» кирет.

Булактардын өзүнчө топтоору тарых факультетинин окутуучулары менен маектерди түзүштү (М.Б.Жамгерчинов, Т.Ж. Жоробеков, З.Э. Эралиев, С.У. Узбеков, Ж.К. Момбекова, М.И. Москалев ж.б.), ошондой эле В.Ф.Шеликенин интернеттеги блог (электрондук күндөлүк – жек булак). Булактын ар бир түрүнүн бир катар артыкчылыктары жана кемчиликтери бар, атап айтканда, бул илимий мекемелердин отчетторун схемалык түрдө көрсөтүү, ошол эле документтерде бул сандык көрсөткүчтөрдүн дал келбеши. Мына ушунун бардыгы аларга сын кез карашты, ар турдуу деңгээлдеги документалдык материалдарды салыштырууну талап кылды. Негизинен, каралган ар түрдүү тарыхый булактарга мүнөздөмө берилди.

Изилдөөнүн объектиси – 1932-1991-жылдардагы Кыргызстандагы жогорку жана жогорку окуу жайдан кийинки тарых билими.

Изилдөөнүн предмети – жогорку тарых билиминин калыптанышынын жана өнүгүшүнүн шарттары, тенденциялары жана мыйзам ченемдүүлүктөрү,

1932-1991-жылдары Кыргызстанда тарыхчылардын илимий-педагогикалык кадрларын даярдоо системасы.

Диссертациянын методологиялык негизин жогорку тарых билиминин аналогиясын, илимий-педагогикалык тарыхчы адистерди даярдоону изилдөөдө историзим, илимий объективдүүлүк, системалуулук принциптери түздү.

Изилдөө темасы менен иштөөдө методдордун эки негизги тобу колдонулган: жалпы илимий жана жалпы тарыхый. Индукция, дедукция, анализ, синтез, абстракция, салыштыруу жана критикалык анализ сыяктуу жалпы илимий методдор колдонулат.

Изилдөөнүн жүрүшүндө атайын тарыхый ыкмалар колдонулган: тарыхый-генетикалык, проблемалык-хронологиялык методдор, тарыхый-системалык, структуралык-функционалдык анализ, тарыхый-салыштырмалуу, тарыхый-биографиялык метод, тарыхый-маданий ыкма, тарыхый-институттук мамиле жана микросоциалдык ыкмалар.

«Жогорку окуу жай системасында тарыхчыларды даярдоонун калыптанышы» деп аталган үчүнчү бап эки параграфтан турат. **«Кыргыз мамлекеттик педагогикалык институтунун жогорку тарых билимин берүүдөгү ролу»** деп аталган биричи параграфта КМПИнин Кыргызстанда тарых билимин уюштуруу маселеси жана аны 1951-жылга чейинки өнүктүрүүдөгү шарттары каралган.

1932 - жылы Кыргыз мамлекеттик институтунда тарых факультетинин ачылышы менен илимий-педагогикалык тарыхчы адистердин массалык түрдө даярдоо жолго коюлган. КМПИни уюштуруу учурунда институтта 8 мугалим иштеген, биринчи тарыхчылар жалпы тарых боюнча кенже доцент И.К.Митрофанов жана СССР элдеринин тарыхы боюнча доцент А.П. Чижов иштешкен.

1934-1935-окуу жылынын башында КМПИнин жалгых жалпы коомдук илимдер кафедрасына Москва шаарынан жаш тарыхчы адистер келишкен: 1935-ж. Г.Г.Куранов, А.Г.Зима, Б.М.Зима, Я.А.Чубуков, Г.Т.Зайцев ж.б.

1936-жылы КМПИ биринчи бүтүрүүчүлөрүн чыгарган. Жогорку профессионалдык тарых билиминин дипломун 9 киши алган. Тарых факультетинин бүтүрүүчүлөрүнүн ичинен Б.Д.Джамгерчинов, А.Омурзаков, Дж.Тилегенов, А.Джолдошева, Е.В.Кутарева, А.Х.Хасанов, С.Ильясов жана Б.Элебаев алгач окутуучу болуп калышкан.

Жогорку тарых билиминин өнүгүшүнө институттун иштей баштагандан тартып, профессордук -окутуучулук курамдын калыптанышында, 1930 -жылдары коомдун массалык саясатташуусунда жана университеттердин идеологиялык көзөмөлүндө кыйынчылыктарга дуушар болгону таасир эткен. Элге билим берүү комиссариатында партиялык чогулуштар өткөрүлүп, анда КМПИнин мугалимдерин троцкисттерге, Худайкуловчуларга тартылуулук маселелери каралган.

1941-жылы Улуу Ата Мекендик согуштун башталышы менен КМПИ Пржевальск шаарына көчүрүлгөн. Улуу Ата Мекендик согуштун

фронтторунда тарыхчылардын мугалимдер жана студенттер согушкан: Б.М. Зима, А.Х. Хасанов, Г.Г. Куранов, А.А. Арзыматов, Г.Т. Зайцев, Ю.Г. Федоров, А. Худайбергенов ж.б.

Согуш жылдарында тарых кафедрасын белгилүү тарыхчы профессор В.Д. Преображенский жетектеген, тарых факультетинин деканынын милдетин 1941-жылы Б.М.Зима, 1942-1943-жж. Б.Джамгерчинов жана 1943-1944-жж. С. Ильясов аткарган. Мугалимдер коллективи жана студенттер лектор, пропагандист, агитатор болуп калк арасында коомдук-саясий чоң иштерди жүргүзүшкөн. Согуш аяктагандан кийин КМПИ Пржевальск шаарынан Фрунзе шаарына көчүрүлгөн, андан кийин Жогорку окуу жай министрствосунун багыттамаасы боюнча тарых факультети жаңы профессордук-окутуучу адистер менен толуктоо жүргүзүлгөн.

КМПИинин тарых факультетинин профессордук-окутуучу курамын төмөнкү үч топко топтоого болот:

Биринчи топко Эл агартуу комиссариатынын путевкасы боюнча КМПИге жиберилген мугалимдер кирет. Булар Г.Г. Куранов, А.Г. Зима, Б.М. Зима, Я.А. Чубуков, Г.Т. Зайцев, А.А. Алиев, З.Л. Амитин-Шапиро, В.М. Петровец, В.Ф. Шелике, И.М. Скляр, А.А. Чукубаев ж.б.

Экинчи топ мугалимдер тарых факультетинин бүтүрүүчүлөрү: Б.Д. Джамгерчинов, А.Х. Хасанов, С.Ильясов, Б.Элебаев, А.Жолдошева, Э.В. Кутарева, Х.М. Мусин, С.Т. Табышалиев жана А.Арзыматов.

Үчүнчү топ мугалимдери штаттан тышкаркы С.М. Абрамзон, А.Н. Бернштам, И.К. Додонов, М.П. Вяткин ж.б. мугалимдерден турган.

КМПИ 1938-1951-жж. жогорку билимдүү 2644 адисти, анын ичинде 581 тарыхчыны даярдаган. Тарыхчылардын окуу пландарына өзгөртүүлөр киргизилип турган (1940, 1941, 1947, 1948, 1949), өзгөртүүлөрдө тарыхый билим берүүдөгү окутуунун максаттары, мазмуну жана методдору жаңы саясий көрсөтмөлөгө ылайыкталып өзгөртүлгөн.

Октябрь революциясынан кийин бүткүл өлкө боюнча тарыхый билимдин негиздеринин трансформациясы саясий мамилелер, идеологиялык курс менен аныкталып ишке ашкан. 1932-1951-жж. Кыргызстанда тарыхчы кадрларды даярдоонун башталышы квалификациялуу педагогикалык кадрлардын жана студенттердин жетишсиздиги, көптөгөн көрүнүктүү ишмерлерге жана мугалимдерге моралдык жана физикалык репрессиялоо, коомду саясатташтыруу, согуштун оор сыноолору менен байланыштуу болгон. Тарыхый билим берүүнүн өнүгүшүндөгү согуштан кийинки мезгилдин карама-каршылыктуу мүнөзү, бир жагынан катуу идеологиялаштырууга дуушар болгондугу менен, экинчи жагынан, жаштар арасында популярдуулукка, эң көп талапка ээ болгон. 1917-жылга чейин бир дагы жогорку окуу жайы болбогон Кыргызстанда 1932-1951-жылдары тарых билиминин пайдубалы КМПИ - биринчи жогорку окуу жайында түптөлгөн.

«1939 – 1969-жж. республиканын жогорку окуу жайларында тарых факультеттеринин ачылышы жана ишмердүүлүгү» деген үчүнчү главанын экинчи параграфында аймактагы жогорку окуу жайлардагы

тарыхый билим берүүнүн өзгөчөлүктөрү талдоого алынган. Тарыхчыларды бир гана КМПИде даярдоо республиканы квалификациялуу тарыхчы адистер менен камсыз кыла алган эмес. Тарых билиминин кеңейишине педагогикалык адистердин жетишсиздиги себеп болгон.

1939-жылы Кыргыз ССРинин түштүгүндөгү Ош шаарында тарых факультети бар эки жылдык мугалимдер институту ачылган. Улуу Ата Мекендик согуштун башталышы менен Оштогу мугалимдер институту эвакуацияланган Ростов мамлекеттик университети менен бириктирилген. РМУ 1944 -жылдын 2 -майында кайра Ростовго көчүрүлгөн.

1951-жылы 1-августта ОшМИ тарых-филология факультети бар Ош мамлекеттик педагогикалык институту болуп түзүлгөн. 1969-жылы ОшПИде тарыхчыларды даярдоо токтотулуп, алар КМУнун тарых факультетинин тиешелүү курстарына которулган.

Тарыхчылардын илимий-педагогикалык кадрлар даярдоо В.В.Маяковский атындагы Кыргыз кыз-келиндер педагогикалык институтунда даярдалган. 1944-жылы Улуу Ата Мекендик согуш учурунда Фрунзеде Кыргыз кыз-келиндер педагогикалык окуу жайы (училища) уюштурулган. 1952-жылы ал Кыргыз кыз-келиндер педагогикалык окуу жайы Кыргыз кыз-келиндер мугалимдер институтуна, кийин курамында тарых факультети бар В.В.Маяковский атындагы кыз-келиндер педагогикалык институту болуп өзгөртүлгөн. Бул институттун пайда болушу тарыхчылардын арасында кыз-келиндердин санын өсүшүнө алып келген. КККПИ 1958-1959-жж. Баштап кыргыз тили жана тарых адистиктерине студенттерди кабыл алууну токтоткон. 1962-жылы акыркы 24 бүтүрүүчү тарых адистиги боюнча диплом алышкан.

Пржевальск мугалимдер институту 1940-жылы ачылып, эки жылдык программа боюнча тарыхчыларды даярдаган. Пржевальск мугалимдер институтунун базасында 1953 -жылы Пржевальск мамлекеттик педагогикалык институту ачылган. Аны 1954-жылы 29 тарыхчы бүтүргөн, андан кийин институт тарыхчылардын педагогикалык кадрларын даярдоону токтоткон.

1950-1951-жылдары Жалал-Абад мугалимдер институтунда тарых адистиги боюнча 22 студент даярдалган. 1950 -жылы октябрда тарых жана филология факультетине ээ болгон Фрунзедеги мугалимдерди сырттан окутуу институту ачылган. Фрунзедеги сырттан окуган мугалимдер институтунда тарыхчыларды даярдоо 1956-жылга чейин жүргүзүлүп келген. 1951-жылы 14-июлда КМПИнин кечки бөлүмүнүн базасында Фрунзе шаарында Кыргыз мамлекеттик сырттан окуу педагогикалык институту түзүлгөн. 1959-жылы студенттердин контингентин КМУнун жана Ош педагогикалык институтунун сырттан окуу бөлүмдөрүнө которуу менен Фрунзедеги сырттан окуу педагогикалык институту жоюлган.

1940-1960-жж. Кыргызстанда жогорку билимдин кеңейиши белгилен, ар бир аймак өзүнүн иш жүргүзүүсүндө педагогикалык окуу борборун түзгөн. Мамлекет тарабынан бүтүрүүчүлөрдүн санына акцент жасалган.

Аймактык ЖОЖдор педагогикалык кадрларды даярдоого өз салымын кошушуп, мектептердеги мугалимдеринин жана тарых мугалимдеринин жетишсиздигинин чечүүгө салым кошушуп, мугалимдеринин жетишсиздиги көйгөйүнүн курчутугун жоюуга мүмкүндүк түзгөн. Натыйжада, педагогикалык институттардын тарых факультеттери жабылып, тарыхчы адистиктерди даярдоо Кыргыз мамлекеттик университетине топтолгон.

Үчүнчү баптын «**1951-1991-жж. Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетинде илимий-педагогикалык тарыхчы адистерин даярдоо**» деп атланган үчүнчү параграфында КМУнун тарыхы боюнча билим берүүнүн структурасы менен мазмуну, профессордук-окутуучулук курамдын калыптануу шарттары каралган.

1951 -жылы Кыргыз мамлекеттик педагогикалык институту Кыргыз мамлекеттик университети (КМУ) болуп өзгөртүлгөн. Бул тарых факультетинин кеңейишине жана өркүндөтүлүшүнө шарт түзгөн.

Жогорку тарыхый билим «идеологиялык фронттун» кадрларын – партиялык, комсомолдук, профсоюздук жана башка кызматкерлер менен камсыз кылууда коом тарабынан талап кылынган.

1954-жылы тарых факультетинде юриспруденция бөлүмү түзүлгөн. Натыйжада, тарых жана юридика факультети түзүлүп, 1958-1965-жж. иштеген. 1961-жылы Кыргызстандын тарыхы кафедрасы ачылган. 1969-жылы тарых факультетинде тарыхты жана коомдук илимдерди окутуунун методикасы кафедрасы ачылган. Тарых факультетинин эң эски кафедраларынын бири болгон Жалпы тарых кафедрасы (1938-ж.) 1977-жылы сентябрда эки жаңы кафедрага: Байыркы дүйнө жана орто кылымдар тарыхы жана Жаңы жана соңку жаңы тарых кафедрасына бөлүнгөн. 1978-жылы КМУнун тарых факультетинде археология жана этнография кафедрасы ачылган. 1984-жылы СССР тарыхы кафедрасы: СССРдин совет мезгилине чейинки тарыхы жана СССР мезгилинин тарыхы кафедраларына бөлүнгөн.

Кайра куруу саясаты, демократияны жана айкындыкты өнүктүрүү тарыхка, өткөн окуяларга коомчулуктун зор кызыгуусун жаратып, тарыхый билимдин социалдык ролун жогорулаткан. 1989-жылы сентябрда факультетте Кыргыз Республикасынын тарыхы боюнча университет аралык кафедра түзүлгөн.

Тарых факультети 1991-ж. карата Кыргызстандагы тарыхчыларды даярдоочу жалгыз борбор болгон жана ал 8 кафедрадан, 2 методикалык кабинеттен жана 1 музейден турган. 1936-жылдан 1991-жылга чейин тарых факультети 5000ден ашык студенттерди даярдай алган.

КМУнун тарых факультетинин окуу пландары кесиптик даярдыкты күчөтүү багытында өзгөртүлдү. 1960-жылдардан бери студенттер педагогикалык, архивдик, музейдик, археологиялык, этнографиялык, пионердик жана дипломго чейинки практикадан өткөн. Совет мезгилинде жогорку окуу жайлардын тарых факультеттеринин студенттерине идеялык - саясий тарбия берүү коммунисттик тарбиялоонун илимий негизине курулган татаал система катары көрсөтүлгөн.

1980 -жылдардын аягында билим берүүнүн демитологизациясы ишке ашты. 1989 -жылы июнда Кыргызстандын жаш тарыхчыларынын ассоциациясы түзүлгөн. КМУнун тарых факультетинин көптөгөн кызматкерлери жана студенттери жана ассоциациянын мүчөлөрү Ашар кыймылына (1989), Кыргызстан Демократиялык Кыймылына (1990-ж. Май) мүчө болуп, 1990-жылы демократияны колдогон саясий демонстрацияларга катышкан. Архивдик материалдар борбор калаанын атын Бишкекке ыйгаруу.

1970-1990-жылдары КМУнун тарых факультети республиканын бүтүндөй тарыхый билим берүү тармагынын өкүлү болгон. Бул факультеттин структурасына таасирин тийгизип, бүтүндөй республика үчүн тарыхый кадрларды даярдаган эң чоң факультеттердин бирине айланды. Жогорку советтик билим, бардык советтик жогорку билимдер сыяктуу эле, фундаменталдуу негиздерге ээ болгону таптакыр талашсыз. 1970-1980-жылдардагы жетишкендиктердин өсүшү боюнча СССР билим берүүнүн деңгээли жана сапаты боюнча дүйнөдө алдыңкы орундарды ээледі.

«Тарыхчылардын илимий-педагогикалык кадрларын даярдоо системасын калыптандыруу жана өнүктүрүү» аталган төртүнчү бап эки параграфтан турат. **«1938-1953-жылдары илимий кадрларды даярдоо системасынын калыптанышы»** аттуу баптын биринчи параграфында 1930-1950-жылдардагы Кыргызстанда дипломдон кийинки жогорку квалификациялуу тарыхчы илимпоздорду даярдоо системасынын калыптануусу каралган.

Кыргызстанда илимий жана педагогикалык кадрларды даярдоо 1938 -жылы КМПИде аспирантура бөлүмү ачылган күндөн башталат. Аспиранттардын илимий жетекчилери – советтик көрүнүктүү тарыхчылар, СССР илимдер академиясынын академиктери А. Панкратова, М.В. Нечкина, М.П. Ким, профессор П.М. Вяткин, И.К. Додонов, Г.Г. Куранов, А.Н. Бернштам ж.б. болушкан.

1943-жылы августта СССР Илимдер Академиясынын Кыргыз филалынын ачылышы менен СССРдин КирФАНЫнда тарых, этнография жана археология адистиктери боюнча тарыхчы илимий кадрларды даярдоо башталган (1944-1945).

Илим катары профессионалдык жактан алганда, Кыргызстанда тарых советтик мезгилде изилдене баштаган жана ал догматизацияланган марксизмдин катуу көзөмөлүндө болгон жана ал тарабынан таанылган бирден бир формациялык методдо жүргүзүлгөн. 1935-1941-жылдары КМПИнин окутуучулары республиканын тарыхы боюнча материалдарды чогулта башташкан, изилдөөлөр өзүнчө очерктерде, документтик жыйнактарда жана республиканын тарыхы боюнча изилдөөлөрдө басылып чыккан: «ЦК ВКП (б) и Союзное правительство о Киргизии» (1937 г.); «Культура и искусство кыргызского народа» (1939 г.) документтердин жыйнактары; «XV лет Киргизской ССР» (1941 г.) жыйнак. Согуштан кийинки жылдары илимий иштердин тематикасы кеңейген жана «20 лет со дня образования КССР», «Киргизия за 30 лет советской власти», «25 лет

Киргизской ССР» жыйнактарынын, «Наука в Киргизии за 20 лет» деп аталган республиканын окумуштууларынын коллективдик эмгегинин чыгышына түрткү болгон. Мындай коллективдик эмгектер илимий изилдөөлөрдүн корутундусун чыгарган жана тарыхчылардын илимий мектебинин калыптануу процессинин жыйынтыктап, түзгөн.

“Звезда” жана “Ленинград” журналдары жонүндөгү ВКП(б) БК токтому (1946-ж.) чыккандан кийин тарых илиминин бардык фронттунда “буржазиялык улутчулдарга” каршы идеологиялык күрөш башталган. Саясий сынга Б.Д.Джамгерчинов, А.Н.Бернштам, С.М.Абрамзон, В.Е. Кутарева, З.Л. Амитин-Шапиро ж.б. тарыхчылар кабылган. Бул мезгил тарыхчыларды саясий репрессиялоонун туу чокусу болгон.

СССРдин КГПИ жана КирФАНнын аспиранттары менен окумуштууларынын илимий изилдөө иштери тарых илиминин областындагы тарыхый мектептин, илимий багытын калыптанышына алып келген. КМПИ жана КирФАНдын тарыхчыларынын көңүлү XIX к. – XX к башындагы 19-кылымдын 20-жылдарындагы жана советтик мезгилдеги Кыргызстандын тарыхына багытталган.

Бул маселелерди системалуу түрдө изилдөө иштери жаш окумуштуулардын пландуу илимий иштери, кандидаттык диссертациялары менен башталган: 1941-ж. Ю.Г.Федоров, 1941-ж. А.Х.Хасанов, 1943-ж. Б.Д.Джамгерчинов, 1943-ж. Я.А.Чубаков, 1945-ж. А.Г. Зима, 1945-ж. С.Ильясов, 1946-ж. В.Е.Кутарева, 1947-ж. Б.Элебаева, 1947-ж. Д.М.Меджитов, 1948-ж. Б.М.Зима, 1948-ж. В.М. Петровец, 1949-ж. В.В.Липович, КирФАНдын аспиранттары 1950-ж. Н.А. Кибиров, 1951-ж. А.Ф.Бурковский, 1951-ж. Х.М.Мусин, 1951-ж. А.Ф.Лачко, 1951-ж. С.Т.Табышалиев диссертацияларын жактаган.

Жогорку квалификациялуу кадрларды даярдоонун кийинки этабы 1937-жылы – докторантураны уюштуруулушу. 1951 -жылы Б. Жамгерчинов «Түндүк Кыргызстандын Россияга кошулушу» деген темада Кыргызстанда тарых илимдери боюнча биринчи докторлук диссертациясын жактаган. Кийин Б.Д. Жамгерчинов XIX кылымдагы кыргыздардын тарыхынын проблемаларын изилдеген республиканын тарыхчыларынын илимий мектебинин негиздөөчүсү жана жетекчиси болгон.

КМПИ жана СССРдин КирФАНнын аспирантурасында 10 жыл аралыгында тарых илимдеринин 16 кандидаты жана 1 доктору даярдалып, Кыргызстандын тарых илими чөйрөсүндөгү илимий интеллигенциясынын калыптанышынын негиз түзгөн.

Тарыхчы илимий изилдөөчүлөрдү даярдоо системасынын өнгүүсүнүн биринчи этабы КМПИде сагушка чейинки жана согуштан кийинки жылдарды камтыган жана илимий изилдөөлөрдүн жаңы кезеги башталып, анын көп кырдуу илимий иштеринин биринчи багыттары көрсөтүлгөн мезгил болгон.

Төртүнчү главанын **«1954-1991-жж. Кыргызстанда тарыхчылардын илимий изилдөөчү тарыхчы адистерди даярдоо жана аттестациялоо**

системасы» деген экинчи параграфта 1950-1991-жылдардагы тарыхчы илимий изилдөөчү адистердин даярдоо системасынын эволюциясы талдоого арналган.

Илимий-педагогикалык кадрларды даярдоо системасын өнүктүрүүнүн кийинки этабы Кыргыз мамлекеттик педагогикалык институтун Кыргыз мамлекеттик университети (1951) жана СССРдин КиргФАНынын Кыргыз ССР Илимдер академиясы (1954) болуп кайра түзүлүшү менен байланышта. Аспирантура институтун өркүндөтүү илимий кадрлар жаатындагы мамлекеттик саясаттын органикалык компоненти болуу менен ал өзгөрүүсүз калган эмес жана согуштан кийинки коомдун өнүгүүсүнүн ар кандай этаптарында директивалуу түрдө ондолгон (1952-ж., 1956-ж., 1960-ж., 1961-ж., 1967-ж. 1975-ж., 1979-ж., 1980-ж., 1989-ж.).

1950-1960-жылдары аспирантурага карата жүргүзүлгөн мамлекеттик саясатты аспирантуранын тездик менен көтөрүлүүчү приоритеттүү саясаты деп атаса болот, ал эми 1970-80-жж. аспирантуранын өнүгүүсүнө «чектөөлөрдү» киргизген. 1980-жылдары тарых адистиги боюнча КМУнун күндүзгү аспирантурасынын жабылышы менен сырттан окуган аспиранттардын санынын бир кыйла көбөйүшү чектөөчү фактор болгон. Мамлекет адистерди даярдоо стипендиядан үнөмдөгөн.

1960-жылдардан баштап илимдин доктору, кандидаттарын даярдоого академик, т.и.д., профессор Б.Д.Джамгерсчинов, мүчө-корр., т.и.д., профессор А.Х.Хасанов, т.и.д., проф. С.Т.Табышалиев, д.и.д., проф. К.Усөнбаев, т.и.д., проф. А.А.Чукубаев, т.и.д., проф. Б.Ч.Чокушев, т.и.д., проф. С.А.Аттокуов, т.и.д., проф. Дж.С.Бактыгулов, Э.Ж.Маанаев ж.б. чоң салым кошушкан.

1950—1990-жылдарда жогорку окуу жайларынын жана Кыргыз ССР илимдер академиясынын тарыхчы илимий-педагогикалык кадрларын даярдоо системасын андан ары өнүктүрүп, Кыргызстандын тарыхындагы маселелердин төмөнкү багыттарын өнүктүрүүгө алып келди: өнөр жай; коллективдештирүү; улуттук-мамлекеттик түзүлүшү; 1920—1930-жылдарда маданияттын жана интеллигенциянын өнүгүшү; Улуу Ата Мекендик согуштун тарыхын изилдөө; Кыргызстандын Россияга кошулушу; этнография, байыркы жана орто кылымдардын тарыхы ж.б.

1970-1991-жылдары илимий-изилдөө иштеринин олуттуу бөлүгү төмөнкү маселелерге арналган: өнөр жайдын өнүгүшү; колхоздук дыйкандардын классынын түзүлүшү (33%); илимдин, маданияттын өнүгүшү, маданий эстеликтердин тарыхы (25%); XIX к. экинчи жарымы – XX к. башындагы Кыргызстандын тарыхы жана маданияты; комсомол уюмунун тарыхы, Улуу Ата Мекендик согуштын, орто кылымдын тарыхы жана археология (8%). Диссертациялык изилдөөнүн темасы жалпысынан Кыргызстандын тарыхын изилдөөгө багытталган (53% «СССР тарыхы» адистиги боюнча).

Аспирантура жөнүндөгү Жободо (1956) докторантура жоюулган, бул жобо көп жылдар бою (1987 -жылга чейин) союздук республикаларда

докторантураны жапкан. 1938—1991-жылдарда өлкөнүн илимий потенциалынын өсүшүнө Б.Д. Джамгерчинов, А.Х. Хасанов, М.Т. Айтбаев, Х.М. Мусин, С.И. Ильясов, Д.М. Меджитов, М.М. Малабаев, С.М. Абрамзон, С.А. Токтогонов, С.А. Аттокуров, Д.О. Айтмамбетов, Ж.С. Татыбекова, С.Т. Табышалиев, В.М. Петровец, В.М. Плоских, С.С.Данияров, Э.Ж. Маанаев, Дж.Джунушалиев ж.б. салым кошушкан.

Жалпысынан 1950-1960-жылдары илимге коомчулуктун кызыгуусу жана окумуштуунун кесибинин кадыр-баркы болуп көрбөгөндөй деңгээлде болгон. 1960—1980-жылдар советтик илимдин өнүгүшүнүн бүткүл мезгилинин ичинде илимпоздордун санынын өсүшүнүн эң жогорку темптеринин мезгили болгондугун белгилебей коё албайбыз.

Республиканын тарыхчыларынын изилдөөлөрүндөгө ири окуя 1956 - жылы Кыргызстандын тарыхынын 2 том болуп басылышы; 1960-жылдары «Кыргызстандын тарыхын» чыгышы болгон. «Кыргыз ССРинин тарыхынын» үчүнчү басылышы илимий коомчулук тарабынан жогору бааланган. «Кыргыз ССРинин тарыхынын» төртүнчү академиялык басылышы 1984 -жылы жарык көргөн. «Кайра куруу» саясатындагы ачык-айкындуулук, плюрализм жана ачыктуулук коомдук аң-сезимдеги өзгөрүүлөргө жаңы дем берип, элдин тарыха болгон кызыгуусун жараткан.

Тарыхчылардын илимий-педагогикалык кадрларын даярдоо системасынын иштешин өнүктүрүүнү жыйынтыктап жатып, мамлекеттик аспиранттарга активдүү колдоо көрсөткөндүгүн, советтик тарых илиминин идеологиялык чоң тагдырына карабай, тарыхчылардын илимий кадрларынын өсүү темпин жогорулатканын белгилей кетүү керек. жана билим берүү.

Илим изилдөөчү кадрларды даярдоонун советтик системасындагы республиканын илимий потенциалынын негиздөөгө Б.Д. Джамгечинов, А.Х. Хасанов, С.Т. Табышалиев, С.И.Ильясов, Б.Ч. Чокушев, С.Т. Аттокуров, Ж.С. Бактыгулов, Э.Ж.Маанаев ж.б. салым кошуп, илимге атактуу окумуштуулардын, тарыхчылардын, келишине жол ачышкан.

КОРУТУНДУ

Кыргызстанда 1932-1991-жж. тарыхчылардын илимий-педагогикалык кадрларды даярдоодо жогорку тарыхый билим берүү жаңы сапаттык системасы уюштурулган.

Кыргызстанда тарыхчылардын илимий-педагогикалык кадрларын даярдоо системасы социалдык-маданий институт катары мамлекеттин өзгөрүп жаткан саясий процесстерине жана айрым саясий лидерлердин кызыкчылыктарына ылайык пайда болгон жана өнүккөн. Изилдөөнүн жүрүшүндө тарыхчы илимий-педагогикалык кадрларды даярдоо системасынын келип чыгуу, институтташтыруусу, реформалоо процесстери каралды.

Совет доорунда Кыргызстандагы университеттин тарыхый билими жана илими жогорку тарыхый билим берүү, өнүгүүнүн бардык баскычтарындагы институт катары анын максаттарын көрөтүп, милдеттерди

койгон, структурасын өзгөртүп, тарыхый курстардын мазмунун аныктаган коомдук-саясий системанын ажырагыс бөлүгү болгон деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет.

Жүргүзүлгөн изилдөө бизге төмөнкү **тыянактарды** чыгарууга мүмкүндүк берет:

1. Советтик билим берүү парадигмасы коомду башкаруу, турмуштун бардык чөйрөлөрү үчүн кадрларды даярдоо, жаш муундарды калыптандыруу жана тарбиялоо боюнча ишке ашырылган саясатка ылайык өлкөнүн калкына идеологиялык таасир берүү функцияларын аткарды. Бул жагынан алганда тарыхый билимге партиялык жетекчилик тарабынан тандалган өлкөнүн өнүгүү жолун - коммунисттик келечекти негиздөөгө чакырылган агитаторлордун ролуна өзгөчө маани берилген. Тарыхчылардын педагогикалык кадрларын даярдоо республиканын биринчи жогорку окуу жайында Кыргыз мамлекеттик педагогикалык институтунда уюштурулган. Коомду бириктирүүнү ишке ашыруудагы тарыхчылардын өзгөчө максаты, Улуу Ата Мекендик согуштун башталышына байланыштуу мамлекеттин стратегиялык милдеттери 1930-1950-жылдары факультеттин кадыр-баркына жана анын өсүшүнө таасирин тийгизген.

2. 1930-жылдары тарых илиминин жана билиминин жаңы образын түзүүгө байланыштуу жогорку тарых билими кадрларды даярдоонун актуалдуу багыттарынын бирине айланууда, тарых билими кеңейүүдө, республиканын областтык жогорку окуу жайларында тарых кафедралары пайда болууда. Кыргызстанда илимий кадрларды даярдоонун эволюциясын тал-доо, даярдоонун экстенсивдуу мунезунен улам областтык жогорку окуу жайларында тарых кафедраларынын иши токтотулуп, Кыргыз мамлекеттик университетинде топтолгондугун керсетет.

3. 1950 -жылдары Кыргызстанда тарых боюнча жогорку окуу жайы пайда болгон. 1970 -жылдан 1991 -жылга чейин Кыргыз мамлекеттик университети (8 кафедра, 2 бөлмө, 1 музей, 1500 студенттен турган контингент) базасында Кыргызстанда тарыхчылардын илимий - педагогикалык кадрларын даярдоо жүргүзүлгөн жалгыз университет болгон. , билим берүүнүн өзгөрмө формаларынын тарыхчыларын фундаменталдуу даярдоону жүзөгө ашырды: күндүзгү, сырттан окуу, кечки, аспирантура, республиканын тарыхчыларынын квалификациясын жогорулатуу. Тарых билиминин мазмуну, мамлекет жүргүзгөн идеологиялык иштин көрсөткүчү болуп, коомдук-саясий процесстердин таасири астында өзгөрдү. Совет мезгилиндеги тарыхчылардын ролун аныктоо менен биз жогорку билим берүү адистиктеринин рейтинг системасындагы тарыхый билим артыкчылыктуу адистиктердин бири болгонун белгилейбиз, калк үчүн бул коомдук мобилдүүлүк жана илимпоздун кадыр -баркы жогору болгон адистик, партиялык кызматкер.

4. 1930-1950-жылдары Кыргыз мамлекеттик педагогикалык институту менен СССРдин КирФАНында аспирантура жана докторантура аркылуу тарыхчылардын илимий кадрларын даярдоо жана аттестациялоо системасы

түзүлгөн. Илимий кадрларды даярдоо жаатындагы мамлекеттик саясат аспиранттарга жогорку стипендиялар, СССРдин борбордук илимий изилдөө институттарынын союздук республикалардын аспирантурасы менен илимий байланыштары аркылуу илимий потенциалдын өсүшүн колдоду, аспиранттарды даярдоого салым кошту. Кыргызстандан келген докторанттар. Муну менен бир убакта, тарыхый илимдин саясатташуусу ишке ашты, бул дайыма ачык илимий диалогго жана илимий изилдөө эркиндигине өбөлгө түзө алган жок.

5. Кыргызстанда 1950-1990-жылдары илимий кадрларды даярдоо жана аттестациялоо системасын өнүктүрүү тарых илиминин интенсивдүү өнүгүшү, илимий изилдөө кадрларын даярдоо системасы менен коштолууда. Кыргызстанда аспирантура жана докторантура системасынын өнүгүү мезгилинде 200дөн ашуун тарых илимдеринин кандидаттары жана 27 тарых илимдеринин докторлору даярдалган. Тарых илими, тарыхчылар, мамлекеттик саясаттын учурдагы кысымы астында, партия жетекчилигинин талаптарын кабыл алып, көз караштарын өзгөртүшкөн жана тарыхый билимдер системасын баалуулуктары жана көз караштары менен толтурушкан.

1932-1991-жылдары мамлекет тарабынан колдоого алынган тарыхчылардын илимий изилдөө кадрларынын тарых билимин жана тарыхый изилдөөлөрүн интенсивдүү түрдө өнүктүрүү болгон. Заманбап жогорку билим берүү трансформациялануу жана иштөөнүн натыйжалуу жолдорун издөө, заманбап инновациялык жетишкендиктерди, билим берүүнүн дүйнөлүк интеграциялык системасынын тажрыйбасын киргизүү абалында. Ал эми жогорку тарых билимин андан ары реформалоо басып өткөн жолду, жетишкендиктерди жана каталарды, совет мезгилиндеги тарых билиминин негиздерин эске алуу менен, факультеттин азыркы заманда топтолгон советтик практикалык тажрыйбасын колдонуу менен натыйжалуу болмок.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

1. Кыргыз билим берүү академиясы алдыңкы эксперттер, мугалимдер, академик тарыхчылар менен тарыхчылардын илимий -педагогикалык кадрларын эффективдүү даярдоо үчүн тарыхты окутуунун бирдиктүү концепциясын жана тарых билиминин мазмунун иштеп чыгышы керек.

2. Тарыхчылардын кесипкөй кадрларын даярдоо үчүн Мамлекеттик стандартка “Тарых” багыты боюнча:

- көмөкчү тарыхый дисциплиналар: нумизматика, тарыхый география, палеография ж.б.;

- Мамлекеттик стандарттарга "тарых" багыты боюнча тарыхчыларга булактарды түп нускасында изилдөөгө жана булактардын кыргыз, орус тилдерине ишенимдүү котормосун ишке ашырууга мүмкүндүк бере турган кесипкөй багытталган чет тили дисциплинасын киргизүү зарыл. Келечектеги мугалимдер жана изилдөөчүлөр чет өлкөлөрдөгү тарыхый изилдөөлөрдүн

акыркы жыйынтыктары менен таанышып, Кыргызстандын илимин эл аралык деңгээлге чыгаруу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушат;

- окуу программасына Кыргызстандын археологиялык эстеликтерин (Шах-Фазиль, Таш-Рабат, Өзгөн мунарасы ж.б.) изилдөө менен тарых факультеттеринин студенттеринин археологиялык казууларды, археологиялык практикасын системалуу түрдө киргизүү.

3. ЖОЖдор, тарых факультеттеринин жетекчилиги каржылоо булактарын таап, келишимдерди түзүп, студенттердин тарыхчыларынын, академик-тарыхчылардын музейдик жана архивдик практикасы боюнча коңшу республикалар менен биргелешкен программаларды ишке ашырып, материалдарды чогултуп, тарых илиминин булак базасын мындан ары кеңейтүүгө түрткү бериши керек. Тарыхчыларды даярдоону каржылоону стимулдаштыруу менен, анын дүйнө таанымына тийгизген таасири боюнча эң маанилүүлөрдүн бири болгон музей жана архив практикасы кадрларды даярдоонун заманбап шарттарында колдонулушу мүмкүн.

4. Университеттер тарыхый изилдөөлөрдүн жаңы багыттары боюнча тарых факультеттеринде борборлорду жана лабораторияларды ачуу үчүн шарттарды түзүшсүн.

5. КР УИА тарыхый изилдөөлөрдүн булак базасын чыңдоо үчүн басылманын, кол жазмалар фондунун толук санариптешине көмөктөшүү.

6. Республиканын архивдери ЖОЖдордон материалдарды, университеттин ар бир структурасынын, профессордук-окутуучулар курамынын ишмердүүлүгүнүн жылдык отчетторун тиешелүү түрдө чогултууну жана сактоону ишке ашырсын, изилдөө иштерин жеңилдетип, тарыхчылардын изилдөөлөрүндө тарыхый материалдардын толук чагылдырылышына көмөк көрсөтсүн.

Жогорудагы чараларды ишке ашыруу тарых билимин мындан ары жакшыртууга өбөлгө түзмөкчү.

Диссертациянын негизги мазмуну төмөнкү басылмаларда чагылдырылган:

1. Кадыралиева, Н.Ш. Роль Исхака Раззакова в развитии высшего образования [Текст] / Кадыралиева Н.Ш. // Исхак Раззаков и современный Кыргызстан: Материалы научно-практической конференции посвященной 100-летию И. Раззакова. – Бишкек, 2011. – С. 165-168.

2. Кадыралиева, Н.Ш. Полувековой путь кафедры истории Кыргызстана к 50-летию кафедры истории Кыргызстана нового и новейшего времени КНУ им. Ж. Баласагына [Текст] / Жоробеков Т.Ж., Кадыралиева Н.Ш. // Б., 2011. – 39 с.

3. Кадыралиева, Н.Ш. Подготовка педагогических кадров историков в вузах Кыргызстана (1932-1991 гг.) [Текст] / Кадыралиева Н.Ш. // Известия вузов (Кыргызстан). – 2012. – № 8. – С. 20-26.

4. Кадыралиева, Н.Ш. Становление вузовской системы подготовки кадров историков в Кыргызстане (1932-1991 гг.) [Текст] / Кадыралиева Н.Ш. // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – 2013. – № 5. – С.116-119.
5. Кадыралиева, Н.Ш. [Текст] / Кадыралиева Н.Ш. // Труды конференции посвященной 80-летию этнографа и журналиста Амантура Сейталы уулу Акматалиева (1934-2002 гг.). – Бишкек, 2014. – С.104-108.
6. Кадыралиева, Н.Ш. Подготовка педагогических кадров историков на заочном отделении в Кыргызстане (1932-1991 гг.) [Текст] / Кадыралиева Н.Ш. // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. Спец.выпуск. – 2015. – С.50-53.
7. Кадыралиева, Н.Ш. Становление и развитие научно-исследовательских центров в области исторической науки (1924-1943 гг.) [Текст] / Кадыралиева Н.Ш. // Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 130-летию видного государственного военного деятеля М.В. Фрунзе. – Бишкек, 2015. – С.119-125.
8. Кадыралиева, Н.Ш. Формирование первых вузов, исторических факультетов и кафедр в Кыргызстане (1931-1991 гг.) [Текст] / Кадыралиева Н.Ш. // Материалы научно-практической конференции: Сохранение исторической памяти о великой Отечественной войне: проблемы и решения. БГУ им. К. Карасаева. – Бишкек, 2016. – С. 484-502.
9. Кадыралиева, Н.Ш. Подготовка педагогических кадров женщин историков в Кыргызском женском педагогическом институте (1945-1962 гг.) [Текст] / Кадыралиева Н.Ш. // Материалы 2-й международной научно-практической конференции: Женщины Кыргызстана: реалии и перспективы. Год истории и культуры, 23-летие Конгресса женщин КР. – Б., 2016. – С. 93-97.
10. Кадыралиева, Н.Ш. Этнографическая практика студентов исторического факультета КГУ под руководством К. Мамбеталиевой [Текст] / Кадыралиева Н.Ш. // Научно-практическая конференция посвященная 80-летию К. Мамбеталиевой. – Бишкек, 2016 г. – С. 72-75.
11. Кадыралиева, Н.Ш. Исторический анализ подготовки научно-педагогических кадров историков (1951-1969 гг.) [Текст] / Кадыралиева Н.Ш. // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – 2016. – № 2. – С.105-111.
12. Кадыралиева, Н.Ш. Воспоминания преподавателей исторического факультета КГУ (КГПИ) о восстании 1916 г. [Текст] / Кадыралиева Н.Ш. // Материалы научно-практической конференции: Национально-освободительного восстание 1916 года в Кыргызстане и Центральной Азии. – Бишкек, 2017. – С. 229-238.
13. Кадыралиева, Н.Ш. Комплектование профессорско-преподавательского состава исторического факультета КГУ в 1932-1991 гг. [Текст] / Кадыралиева Н.Ш. // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – 2017. – № 4. – С.139-147.

14. Кадыралиева, Н.Ш. Опыт идеологического воспитания студентов исторического факультета КГУ в Кыргызстане в 1932-1991 гг. [Текст] / Кадыралиева Н.Ш. // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – 2019. – № 1. – С.78-82.
15. Кадыралиева, Н.Ш. Вехи истории истфака КГУ 1951-1991 гг. [Текст] / Кадыралиева Н.Ш. // Материалы конференции посвященной 70-летию Мурзабекова Т.М. – Бишкек, 2019. – С. 90-105.
16. Кадыралиева, Н.Ш. Развитие исторического факультета Кыргызского государственного университета в 1970-1990 гг. [Текст] / Кадыралиева Н.Ш. // Материалы первой международной научной конференции: Актуальные проблемы исторических исследований. Взгляд ученых. – Бухара, 2020. – С. 66-74.
17. Кадыралиева, Н.Ш. Становление и развитие системы подготовки научно-педагогических кадров историков в Кыргызстане в 1938-1954 гг. [Текст] / Кадыралиева Н.Ш. // Материалы международного научно-методического журнала «Global science and innovations 2020: Central Asia» № 4, серия «Исторические науки и археология». – Нурсултан, 2020. – С. 88-92.
18. Кадыралиева, Н.Ш. Развитие высшего исторического образования в Кыргызстане в 1970-1991 гг. [Текст] / Карыева А.К., Кадыралиева Н.Ш. // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – 2020. – № 4. – С.85-94.
19. Кадыралиева, Н.Ш. Кыргызстанда тарых илиминин калыптанышы [Текст] / Карыева А.К., Кадыралиева Н.Ш. // КГУСТА им Н.Исанова. – 2020. – № 4. – С.78-82.
20. Кадыралиева, Н.Ш. Студенчество исторических факультетов Кыргызстана в годы Великой Отечественной войны. [Текст] / Кадыралиева Н.Ш. // Гуманитарно-педагогические исследования. – Магнитогорск, 2021. – Т. 5. – № 1. – С. 24-30.
21. Кадыралиева, Н.Ш. Становление и развитие высшего исторического образования в региональных вузах Кыргызстана в 1939-1969 гг. [Текст] / Кадыралиева Н.Ш., Чодолдоева Г.Ж. // Известия Воронежского государственного педагогического университета. – Воронеж, 2021. – № 1 (290). – С. 137-141.

Кадыралиева Нуриза Шералкановнанын “Кыргызстандагы илимий-педагогикалык тарыхчылардын кадрларын даярдоо (1932-1991)” деген темадагы 07.00.02 – Ата-Мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Ачкыч сөздөр: тарыхчыларды даярдоо, тарыхтан билим берүү, жогорку окуу жайы, университет, мамлекеттик саясат, идеология, аспирантура, тарыхчылар, илим.

Изилдөөнүн объектиси - Кыргызстандагы жогорку окуу жайларда 1932-1991-жылдардагы жогорку жана аспирантурада тарыхтан билим берүү.

Изилдөөнүн предмети - жогорку тарых билиминин калыптанышынын жана өнүгүшүнүн шарттары, тенденциялары жана мыйзам ченемдүүлүктөрү, Совет мезгилиндеги Кыргызстандагы илимий-педагогикалык тарыхчы кадрлардын даярдоо тутуму.

Диссертациялык изилдөөнүн максаты - жогорку тарыхый билим берүүнүн калыптануу жана өнүгүү процесстерин жана Совет мезгилинде (1932-1991) Кыргызстандагы илимий-педагогикалык тарыхчы кадрларды даярдоонун тутумун изилдөө.

Изилдөөнүн теориялык жана методологиялык негизин жалпы илимий жана жалпы тарыхый илимий ыкмалар түздү: индукция, дедукция, анализ, синтез, абстракция, салыштыруу, критикалык анализ, тарыхый-генетикалык, проблемалык-хронологиялык, тарыхый-тутумдук, структуралык-функционалдык анализ, тарыхый-институционалдык мамиле, тарыхый-салыштырмалуу, тарыхый-биографиялык ыкма, тарыхый-маданий метод, микро-социалдык мамиле. Бул методдор Совет мезгилинде республиканын жогорку окуу жайларында жогорку тарых билиминин абалын, шарттарын, түзүмүн, мазмунун жана илимий-педагогикалык тарыхчы кадрларды даярдоонун абалын аныктоого мүмкүндүк берди.

Диссертациянын илимий жаңылыгы тарых илиминде биринчи жолу Кыргызстанда совет мезгилиндеги билим берүү тармагында тарыхтан билим берүү жана илимий-педагогикалык тарыхчы кадрлардын даярдалышына комплекстүү изилдөө жүргүзүлдү.

Диссертациянын алынган натыйжаларынын практикалык мааниси жогорку билим берүү тармагында, илимий-педагогикалык тарыхчы кадрларды даярдоону өркүндөтүү ишинде, ошондой эле билим берүү процесстеринде илимий изилдөө иштерин жүргүзүү үчүн маалыматтык базанын кеңейишине өбөлгө түзөт.

РЕЗЮМЕ

диссертации Кадыралиевой Нуризы Шералкановны на тему “Подготовка научно-педагогических кадров историков в Кыргызстане (1932-1991 гг.)” на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – отечественная история

Ключевые слова: подготовка историков, историческое образование, вуз, университет, государственная политика, идеология, аспирантура, историки, наука.

Объектом исследования является высшее и послевузовское историческое образование в Кыргызстане в 1932-1991 гг.

Предметом исследования выступают условия, тенденции и закономерности становления и развития высшего исторического образования, системы подготовки научно-педагогических кадров историков в Кыргызстане в 1932-1991 гг.

Целью диссертационного исследования является изучение процесса организации, становления и развития высшего исторического образования и системы подготовки научно-педагогических кадров историков в Кыргызстане в советский период (1932-1991 гг.) для выработки ее эффективной и современной модели.

Теоретическо-методологическую основу исследования составили общенаучные и обще-исторические научные методы: индукции, дедукции, анализа, синтеза, абстрагирования, сравнения, критического анализа, историко-генетического, проблемно-хронологического, историко-системного, структурно-функционального анализа, историко-институционального подхода, историко-сравнительного, историко-биографического метода, историко-культурного метода, микро-социального подхода. Эти методы позволили во всем многообразии установить состояние, условия, структуру, содержание высшего исторического образования и подготовки научно-педагогических кадров историков в вузах республики в советский период.

Научная новизна диссертации заключается в том, что в ней проведено комплексное исследование исторического образования, подготовки научно-педагогических кадров историков в Кыргызстане в советский период.

Практическая значимость полученных результатов диссертации способствует расширению информационной базы для проведения исследований в области высшего образования, в работе по совершенствованию подготовки научно-педагогических кадров историков, а также в учебно-образовательных процессах.

SUMMARY

The dissertation of Kadyralieva Nuriza Sheralkanovna on the topic “Training of scientific and pedagogical personnel historians in Kyrgyzstan (1932-1991)” for the degree of candidate of historical sciences in specialty 07.00.02. – National history

Key words: training of historians, historian education, university, university, public policy, ideology, postgraduate studies, historians, science.

The object of the study is higher and postgraduate historian education in Kyrgyzstan in 1932-1991.

The subject of the research is the conditions, tendencies and regularities of the formation and development of higher historian education, the system of training scientific and pedagogical personnel of historians in Kyrgyzstan during the Soviet period.

The aim of the work is to study the process of formation and development of higher historical education and the system the system of scientific training and pedagogical personnel of historians in Kyrgyzstan during the 1932-1991 yy.

Connection of the dissertation topic with the main research works. The dissertation work was carried out at the Department of the History of Kyrgyzstan, KNU named after J. Balasagyn is also proactive.

The theoretical and methodological basis of the study was formed by general scientific and general historical scientific methods: induction, deduction, analysis, synthesis, abstraction, comparison, critical analysis, historical-genetic, problem-chronological, historical-system, structural-functional analysis, historical-institutional approach , historical-comparative, historical-biographical method, historical-cultural method, micro-social approach. These methods made it possible to establish in all their diversity the state, conditions, structure, content of higher historian education and the training of scientific and pedagogical personnel of historians in the republic's universities during the Soviet period.

The scientific novelty of the dissertation was that a comprehensive study of historical education, training of scientific and pedagogical personnel of historians in Kyrgyzstan during the Soviet period was carried out for the first time in the history.

The practical significance of the obtained results of the dissertation contributes to the expansion of the information base for research conducting in the field of higher education, in the work to improve the training of scientific and pedagogical personnel of historians, as well as in educational processes.